

PIRANSKI NOTAR DOMINIK PETENARIJ – PRIČEVALEC ČASA

Darja MIHELIC

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: mihelic@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Članek predstavlja piranskega notarja Dominika Petenarija, ki je zapisal večino rokopisnih konceptov poslovnih dogovorov v ohranjenih piranskih notarskih sešitkih iz razdobja 1281 do 1305, ki jih hrani piranska izpostava Pokrajinskega arhiva Koper. Dominikovi sešitki nosijo zaporedne številke 1, 2, 4, 5, 7, 8 in 17.

Ključne besede: notar, notariat, notarska knjiga, Piran, srednji vek

DOMINICUS PETENARIUS, NOTAIO PIRANESE – TESTIMONE DEL TEMPO

SINTESI

L'articolo presente il notaio piranese Domenico Petenario, che tra il 1281 e il 1305 trascrisse buona parte degli atti conservati nei quaderni notarili piranesi, attualmente custoditi dalla sezione piranese dell'Archivio Regionale di Capodistria. I quaderni di Domenico recano i numeri progressivi 1, 2, 4, 5, 7, 8 e 17.

Parole chiave: notaio, notariato, libro notarile, Pirano, Medioevo

NOTAR IN NOTARSKA KNJIGA

Notarja Dominika predstavljam skozi celotno serijo sedemnajstih ohranjenih piranskih notarskih knjig (*quaternus notarilis*) in njihovih fragmentov. Notarska knjiga ali sešitek ni literarno branje – kar večini med nami dandanes pomeni izraz “knjiga” – ampak je zbir rokopisnih konceptov (*imbreviatura*) poslovnih dogovorov različnih vsebin. V srednjem in prvih stoletjih novega veka znanje pisanja in branja ni bilo množično, ampak so ti veščini obvladovali le redki posamezniki. Kako v takem položaju – spričo negotovosti človeškega spomina – obvarovati pozabe številne dogodke in dogovore pravne, poslovne in podobne narave? V ta namen se je izoblikovala ustanova notarjev, ki so kot pooblaščenec in verodostojne osebe zapisovali listine različnih vsebin. Notarski zapis je kot javna listina imel pomen samostojnega dokazila (Darovec, 2010).

Notarska praksa v mestih mediteranskega prostora je pogosto potekala tako, da je notar vpisoval bistvo vsebin dogovorov v poseben zvezek – notarsko knjigo, pri čemer je nepomembne listinske besedne formule in fraze izpuščal in tako smotrno skrčil obseg besedila. Imbreviaturne predloge listin so vsebovale navedbo datuma, prisotnih prič, včasih ožjo lokacijo dogajanja (trg, prodajalna, vinska klet) in bistvo (pravnega, poslovnega) dejanja. Kraj dogajanja (npr. Benetke, Koper) so vključevale le, če ni bil domač. Na osnovi predloge je notar nato izdelal enega ali več izvodov popolne listine, od katerih so imeli vsi status izvirnika, in jo/jih izročil naročniku – stranki (strankam). Vpis v notarski knjigi je pri tem užival enako verodostojnost kot končni listinski izdelek. Ostal je osnova, s pomočjo katere je notar (npr. v primeru izgube listine) lahko izdelal novo veljavno listino. Redno vodenje notarskih knjig z jednatimi zabeležkami vsebine listin je postalo v Italiji običajno od konca 12. stoletja, od 13. stoletja pa so tudi tostran Jadrana mestni statuti tako dejavnost postavili za dolžnost notarjev. Zaradi pomena zapisov v notarskih knjigah so mestni statuti vsebovali zahtevo, naj se notarske knjige shranijo tudi po notarjevi smrti.

Notarske knjige so za preučevanje srednjeveške zgodovine nepogrešljiv vir. Iz njih lahko razberemo podatke o gospodarskem in družbenem življenju mest in njihove širše okolice, o oblasti, upravi in pravu, vsakdanjem življenju, populacijskem razvoju, strukturi prebivalstva po poklicih, urbanističnem razvoju, (mikro)topografiji prostora itd. Dragocene so tudi zato, ker vpisi v njih niso (zavajajoče) subjektivno interpretativni, kot npr. poročila, kronike in sorodna (sodna, spominska) pričevanja, ampak gre pri njih za objektivne in verodostojne preostanke preteklosti.

PIRANSKI NOTARIAT V POZITIVNI ZAKONODAJI

Piranski statut iz 1307 (Franceschi, 1960, knjiga 8, členi XXVIII, XXX, XXXI, XXXII, XXXV; Pahor, Šumrada, 1987, 595–599, 601) je podrobneje določal delo notarjev in način nastanka vpisov v notarske knjige. V prisotnosti strank in prič je moral notar, ki je bil zasebnik, ne javni uslužbenec, najprej zapisati izvleček pravnega dogodka v svoj zvezek. Nato ga je moral prebrati prisotnim. V roku enega meseca zatem je moral izdelati listino iste vsebine o dogodku. V njej je moral razločno in neokrajšano navesti

datum, kraj in priče sklenitve dogovora, pogodbenike, dolg in rok poravnave, predvidena globa za kršitelja dogovora pa ni smela za več kot tretjino preseči vsote, ki jo je omenjala listina. Notarjevo plačilo za vpis testamenta v notarsko knjigo je po statutu iz 1307 znašalo 1 sold (1 sold = 12 denaričev), za izdelavo javne listine pa 8 soldov. Za vpis ostalih dogovorov, ki so obravnavali vsote pod 10 liber (1 libra = 20 soldov = 240 denaričev), naj bi dobil notar po 14 denaričev, za vpise, ki so omenjali višje vsote, pa 1 groš (1 groš = 32 denaričev). Statut je predpisoval hrambo notarskih knjig po notarjevi smrti. Arhivirale naj bi se v sobi v cerkvi sv. Jurija.

Statutarni ukrepi so skušali preprečiti notarske zlorabe, a tudi zaščititi notarja pred lažnimi obtožbami. Notar, ki bi izdelal zapis o dolgu iz igre, naj bi plačal globa v višini vsote, ki jo je omenjal zapis. Statut je predvidel tudi drastično kazen za goljufivega notarja: odsekali naj bi mu desnico. Globa za tistega, ki bi notarja po krivem obdolžil, je po statutu znašala 100 soldov (to je 5 liber: Franceschi, 1960, knjiga 8, člen XXXVII; knjiga 2, člen XXVIII; knjiga 8, člen XXXIII; Pahor, Šumrada, 1987, 600–603, 268–269). – Da kazni niso bile le teoretične narave, dokazuje testament notarja Mihaela iz Parme z dne 30. junija 1330; napisal ga je, preden bi mu odsekali roko (Franceschi, 1933–1934, št. 71, 255–320).

OHRANJENA BÉRA PIRANSKIH NOTARSKIH KODEKSOV, POIMENSKO ZNANI NOTARJI

Arhiv v Piranu¹ hrani med pisno dediščino nekdanje mestne uprave sedemnajst notarskih knjig, od katerih so le štiri (prva, druga, šesta in trinajsta) ohranjene v celoti.² Časovno segajo v zadnji dve desetletji 13. in prvi dve 14. stoletja. V sodobnejšem času so bile oštevilčene po nedoslednem kronološkem zaporedju, v časovnih razponih vpisov, ki jih vsebujejo, pa se pogosto prekrivajo, saj je notarsko dejavnost v Piranu hkrati opravljalo po več notarjev. Jezik knjig je popreproštena latinščina. Izražanje je enostavno. Množinske in edninske oblike, skloni, časi in načini so uporabljeni nedosledno in redko v skladu s klasičnim jezikom. Pisava je gotizirana karolinška minuskulna (pisarniška) kurziva, ki ne pozna ločil in velikih začetnic. Iste besede so neredko pisane različno, iste kratice pa večkrat ponazarjajo različne pomeni in slovnične oblike. Napake in nedoslednosti v zapisih niso redkost. Stalnost opažamo predvsem pri nekaterih formalnih frazah, ki so značilne za določene tipe – vsebine zapisov.

1 Posebni mestni arhiv (archivio civico antico) v Piranu je bil ustanovljen 1877. Tega leta so podrli občinsko poslopje, kjer so se hranile arhivalije; prenesli so jih v Kazino. Prvi arhivar je bil Stefano Rotta. Kasneje se je arhiv združil s piransko mestno knjižnico. Domenico Vatta je bil (1891) hkrati mestni bibliotekar in kustos arhiva. Leta 1895 je bil arhiv prestavljen v severni del kasnejšega sodnega poslopja, 1954 pa skupaj z mestno knjižnico v stavbo Mestnega muzeja v Piranu. Do 1955 je arhiv ostal v sklopu mestne knjižnice, tedaj pa je bil ustanovljen Mestni arhiv, ki je bil 1974 pridružen Pokrajinskemu arhivu Koper. Leto kasneje, 1975, se je arhiv preselil v minoritski samostan v Piranu. Slabo stanje prostorov je bilo vzrok, da je 1989 prišlo do selitve dela arhivalij v Koper. Leta 1995 je stari piranski arhiv dobil prostore na Župančičevi 4 v Piranu, od koder so jih julija 2008 preselili na Fornače 33, novembra 2009 pa v Sudio Galerijo Gasspar na Savudrijski ulici 5 v Piranu.

2 Doslej so objavljene prva, druga, četrta, peta, šesta, sedma, osma, trinajsta in sedemnajsta (Mihelič, 1984; 1986; 2002; 2006; 2009).

Piranske notarske knjige omenjajo blizu petdeset notarjev, od katerih pa niso prav vsi delovali v Piranu.

Tabela 1: Piranski notarji.

Table 1: Piran notaries.

1.	Alexander Iustini	25.	Iuhanus qui ditos Bouixino
2.	Almericus filius Martini	26.	Lionardus de Feragino
3.	Almericus Petrogne	27.	Mafeus
4.	Andrea Vidonis	28.	Martinus Insulle
5.	Anoe	29.	Mateus iudex
6.	Arnustus	30.	Nicolaus (condam Dominici Andree)
7.	Artuic(h)us	31.	Nicolaus Rufus
8.	Basanus	32.	Pegrinus de Umago
9.	Bertaldus notarius de Insula	33.	Pellegrinus notarius iudex Insulle
10.	(Bon/i/)gambius	34.	Peronus Apolonii
11.	Bonise(g)na (Bonus Insegna)	35.	Petrus Banus, Bonus
12.	Cadulus de portu Latisane	36.	Petrus filius Venerii Colobani
13.	Crescentius	37.	Prandi
14.	Dominicus Petenar(i)us	38.	Rigal
15.	Facina Grimaldi	39.	Sclauo(li)nus (condam Bilonis, de Bellonis Belono)
16.	Facina condam Riçoti	40.	Simonus Poltono de Iustino
17.	Facina Vitalis	41.	Terixius
18.	Fillipus de Uenexia	42.	Tollomeus condam Açello
19.	Franciscus de Malonbris	43.	Tomasinus
20.	Gallenganus	44.	Valter(r)ius (Gal/l/enganus)
21.	Iacobus	45.	Vidus Sançorgii
22.	Iohanes Aposaçii	46.	Vitemarius de Parenço
23.	Iohanes Marçane(n)ses	47.	Çacharia filius Venerii Columbani iudex
24.	Iohanes Odorlici	48.	Çaninus de Iustino condam Leonardi

Sedemnajst ohranjenih piranskih notarskih sešitkov je delo enajstih notarjev: Almerika, Dominika Petenarija, Facina Grimaldija, Sclau(i)onusa (condam Bilonisa?), Facina Vitalisa, Francisca de Malonbrisa, Mafea in Perona Apolonijja. Avtorji treh sešitkov poimensko niso znani, smemo pa verjeti, da gre pri njih za tri od notarjev, ki jih srečamo v piranskih notarskih kodeksih (prim. Tabela 1).

Tabela 2: Piranski notarski sešitki.

Table 2: Piran notary ledgers.

sešitek ledger	notar notary	razdobje period	število listov number of sheets
1	Dominicus Petenarius	1281–1287/89	85
2	Dominicus Petenarius	1284–1288	55
3	Facina Grimaldi	1284–1289	16
4	Dominicus Petenarius	1291	6
5	Dominicus Petenarius	1289–1290	12
6	Sclau(i)onus (condam Bilonis?)	1289–1292	78
7	Dominicus Petenarius	1291	8
8	Dominicus Petenarius	1292–1293	12
9	Facina Vitalis	1295	4
10	Franciscus de Malonbris	1290–1296	24
11	Almericus de Pirano	1302–1303	20
12	NN	1305	2
13	Mafeus	1298–1317	56
14	NN	1319–1320	10
15	Peronus Apolonii	1301–1311	20
16	NN	1309–1310	1
17	Dominicus Petenarius	1300/05	2

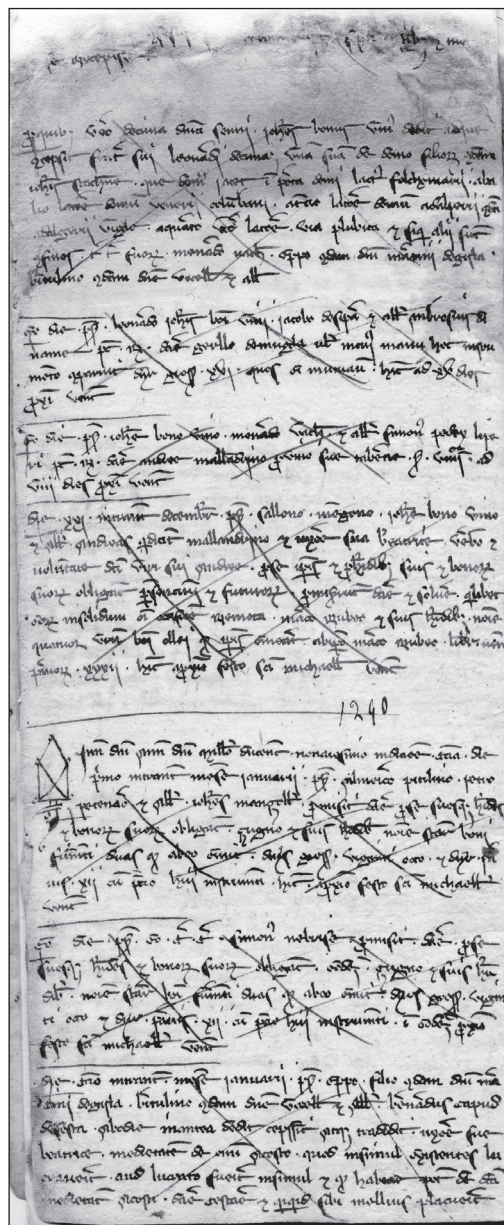
NOTARSKA DEJAVNOST DOMINIKA PETENARIJA – POSLOVNE VSEBINE NJEGOVIH VPISOV

Zakaj med množico notarjev kot “pričevalca časa” izbrati prav Dominika? – Opus ohranjenih piranskih notarskih sešitkov obsega 411 listov. Kar 180 listov (ali 44 %) v teh poslovnih knjigah je izpolnilo gosje pero notarja Dominika Petenarija, “notarja slavnega mejnega grofa Gregorija” (Franceschi, 1924, št. 177) – mišljen je oglejski patriarh Gregor (1256–1269). V devetdesetih letih 13. stoletja je Dominik opravljal tudi dolžnosti piranskega sodnika (Franceschi, 1924, št. 69,³ 221⁴). Bil je redoljuben in natančen, kar dokazujeta njegova sistematičnost in doslednost pri beleženju povzetkov poslov, stalnost formulacij in jasen in čitljiv duktus pisave.⁵

3 Leta 1296 je bil med pričami ob obnovi listine iz 20. maja 1212.

4 1. februarja 1296 sta mu mestna kamerlenga plačala 4 libre za dokončno izplačilo njegove sodniške plače.

5 Za značilnosti njegove pisave vključno s posebnimi znaki (npr. notarskim) prim. spremne študije k Mihelič, 1984; 1986; 2009 (prim. op. 2).

Sl. 1: Detajl lista 8 verso iz petega piranskega notarskega kodeksa (Mihelič, 2009, 16, 17) z Dominikovim notarskim znakom.

Fig. 1: Detail of sheet 8 verso of the fifth Piran notary codex (Mihelič, 2009, 16, 17) featuring Dominicus' notarial sign.

Dominik je očitno vestno poskrbel za hrambo sešitkov s svojimi zapiski, ki so se ohranili skozi dobrih sedem stoletij do danes. Bil je pisec dveh najstarejših v celoti ohranjenih piranskih notarskih kodeksov (Mihelič, 1984; 1986) ter fragmentarno ohranjenih četrtega, petega, sedmega, osmega in sedemnajstega (Mihelič, 2009). V njih je zabeležil skupno 2.295 povzetkov poslovnih dogovorov. Njihovo izdelavo je včasih prevzel po odredbi “višje instance”: 18. septembra 1290 mu je piranski podestat naložil nalogo, da izdela zapuščinski inventar dveh sirot (Mihelič, 2002, št. 218). Dominikovo avtorstvo spoznamo iz njegovih lastnih omemb v prvi osebi v smislu *ego Dominicus notarius*, *manus mea Dominici notarii* zlasti v primerih sklicevanja na starejše listine, ki jih je sestavil sam.

Tabela 3: Dominikovi notarski sešitki.

Table 3: Dominicus' notary ledgers.

sešitek ledger	notar notary	razdobje period	število listov number of sheets
1	Dominicus Petenarius	1281–1287/89	85
2	Dominicus Petenarius	1284–1288	55
5	Dominicus Petenarius	1289–1290	12
4	Dominicus Petenarius	1291	6
7	Dominicus Petenarius	1291	8
8	Dominicus Petenarius	1292–1293	12
17	Dominicus Petenarius	1300/1305	2

Poslovne vsebine, ki jih je v svojih sešitkih zapisal Dominik, so imele največkrat značaj zadolžnic. Vzrok zabeleženih zadolžitev največkrat ni naveden. Pogosto pa je bil razlog zanje nakup žita, boba, vina – to je bilo pogosto predmet trgovanja na tujem –, olja, soli, tkanin, včasih tudi živine, kož, orožja, obleke, obutve, odeje, a tudi nepremičnin ter večjih premičnin – sodov, plovil – na kredit. Številne zadolžnice omenjajo prejem posojila (*mutuum*). Tem blizu je tudi vnaprejšnje plačilo za blago. Zanimive so zadolžnice v zvezi z najemom, izročitvijo, uničenjem plovila (Mihelič, 1984, št. 199, 339, 340; 1986, št. 13, 63, 213, 426), z najemnino bivališča, z najemnino, izgubo, hrambo sod(čk)a (Mihelič, 1986, št. 250; 2009, knjiga 5, št. 13, 42, knjiga 7, št. 88). Zadolžnice omenjajo dolg za gostilniško vino, nastale so v zvezi z gostilno, pekarijo (Mihelič, 2009, knjiga 7, št. 57), zakupnino dajatev komuni (Mihelič, 1986, št. 186). Omenjajo tudi dolgove po poslovnih obračunih ter stare, neporavnane dolgove in zapuščine. Tudi cerkvena štiridesetina je lahko bila povod za zapis dolga (Mihelič, 1986, št. 377). Posamezne zadolžnice posredno odražajo bogaboječnost in skrb za dušni blagor: npr. obveza izvajalcev oporoke za izročitev volila, namenjenega Sveti deželi za primer križarske vojne (Mihelič, 1986, št. 389) ali zadolžitev za vračilo grabeža – oderuško izterjanih posojil (Mihelič, 1986, št. 422). Dominik si je zabeležil tudi dolžnike, ki mu niso plačali za izdelavo listin (Mihelič, 1984, št. 1142). Da ne bi zastarale, so stare zadolžnice obnavljali. Plačljive so bile v denarju, blagu ali storitvah.

Kadar je upnik podvomil v kreditno sposobnost dolžnika, je zahteval od njega jamstvo, zastavo – pri tem je šlo lahko za nepremičnine ali dohodke od njih, za premične dragocenosti, za orodje, npr. za lopato (Mihelič, 2009, knjiga 7, št. 33) ali celo za oblačilo, ki ga je imel dolžnik na sebi (Mihelič, 1986, št. 284) – ali pa je moral dolžnik upniku predstaviti zanesljivega pôroka.

Poravnavo je običajno označeval križec ob zadolžnici, včasih je bila ta tudi prečrtana. Občasno pa je ob poravnavi prišlo do samostojnega zapisa pobotnice, poravnave ali izjave o poravnavi. Več pobotnic omenja poravnavo obveznosti v zvezi z izplačilom dote. Taki zapisi nudijo vpogled v nesentimentalni poslovni odnos med tasti in zeti.

Dva dogovora omenjata poslovanje v obliki trgovskih družabništev. V prvem sta dva potujoča družabnika od tretjega, ki je ostal v Piranu, prejela denar in z njim odšla trgovat. Po povratku naj bi mu vrnila kapital in četrtno dobička od posla (Mihelič, 1984, št. 260). V drugem je en partner "posodil"⁶ drugemu sredstva za nabavo žita v Pulju. Vsakemu od njiju naj bi po končanem poslu pripadlo pol dobička oziroma izgube (Mihelič, 2009, knjiga 8, št. 15). Kreditor v družbi si je v tem primeru denar, ki ga je investirjal v nakup žita, izposodil. Trgovska družba za vino (*societas vini*) se omenja tudi v poročtvu, kjer partnerji jamčijo za svoje deleže vina, ki sta ga dva družabnika odpeljala prodat v Benetke (Mihelič, 2009, knjiga 5, št. 84).

V nekaterih primerih razpoznamo preproste oblike pomorskih zavarovanj. Sem sodijo poročstva ob prevozu vina na plovilih iz Pirana (Mihelič, 1984, št. 184–189), dalje primer poročstva, ki naj bi zagotavljalo obvarovanje škode v zvezi z najetim plovilom (Mihelič, 2009, knjiga 8, št. 2), ter omemba odškodnine, ki naj bi jo dva zavezanca dnevno dolgovala potujočemu trgovcu, če bi izgubil plovilo (Mihelič, 2009, knjiga 8, št. 26). Več zgodnejših zapisov iz leta 1281 – še izpred podreditve Pirana Benetkam – omenja odredbo piranskih konzulov, da se prevoz vina ne sme odvijati v nasprotju z beneškimi uredbami (Mihelič, 1984, št. 177–180). Kot zagotovilo za upoštevanje uredbe je bilo občasno treba plačati varščino (Mihelič, 1984, št. 181, 182).

Partnerski odnos z delitvijo dobička in tveganja so poznali tudi v kmetijstvu. Na tak način so bile zasnovane družbe za živino (*socida*) (Mihelič, 1979; 1984, št. 196, 200; 1986, št. 85, 312; 2009, knjiga 8, št. 67). Živina – v konkretnem primeru oslica – pa se je dajala tudi v najem (*nabulum*) (Mihelič, 1986, št. 165). Tudi vinogradniški zakupi so se odvijali po družabniškem načelu spolovine, kjer je lastniku pripadla polovica, obdelovalcu pa druga polovica letine (Mihelič, 1986, št. 84; 2009, knjiga 7, št. 110, knjiga 8, št. 80).

Dominik je zapisal nekaj dogovorov v zvezi z gradnjo in delom v solinah (Mihelič, 1984, št. 377; 1986, št. 477; 2009, knjiga 5, št. 43, 70, 73, knjiga 7, št. 71); tudi tu je obdelovalcu pripadel del solne letine. Soline so se lahko oddale tudi v spolovinski zakup (Mihelič, 2009, knjiga 5, št. 102, 103). Dogovori o poslih sicer omenjajo zidarsko delo (Mihelič, 2009, knjiga 7, št. 2), udinjanje za določen čas in opravilo.

Kadar je bil tisti, ki je "stopal v delovno razmerje", zasvojen z igrami na srečo ali se je rad vdajal pijači, se je moral v posebnem zapisu obvezati, da v času trajanja zaposlitve

6 Dejansko ne gre za posojilo, ampak za investicijo v posel. Posojilo je namreč predvidevalo vračilo posojene vsote, investicija pa se je vračala "oplemenitena" z deležem dobička oziroma izgube.

ne bo niti sam niti posredno prek družabnikov igral, kockal ali popival v gostilni (Mihelič, 1986, št. 57, 361, 474; 2009, knjiga 5, št. 57, 60, 61, 138, 148, knjiga 7, št. 93, knjiga 8, št. 28).

Piranska komuna je imela monopol nad opravljanjem nekaterih donosnih dejavnosti. Vsako leto jih je oddajala na dražbi v zakup, zakupniki pa so jih oddajali v najem neposrednim izvajalcem. Med take komunalne pravice je sodila tudi peka kruha za prodajo (Mihelič, 1986, št. 1–4, 198), kuha za druge in prodaja na domu (Mihelič, 1986, št. 599) ter izdelava mlinских kamnov oziroma brusov (Mihelič, 1986, št. 573). Dominikovi sešitki opisujejo tudi tako poslovanje.

Številni Dominikovi vpisi zadevajo poslovanje z nepremičninami in večjimi premičninami: sodi, kotlom za torkljo (Mihelič, 1986, št. 427), plovili. Bile so predmet darovanj, prodaj, delitev, menjav, lastniki so jih – ali le dohodke od njih – oddajali v najem, zakup, včasih so imetje dokončno ali začasno odstopili v zameno za prevžitek (Mihelič, 1986, št. 79, 598; 2009, knjiga 8, št. 5). Nakupe oziroma prodaje nepremičnin je razglasil mestni klicar ob nedeljah med obema mašama na trgu Stolne četrti (*porta Domo*). Sorodniki prodajalca so namreč uživali predkupno pravico in so lahko prodajo/nakup preprečili. Nepremičnine so se prodajale tudi na dražbah (Mihelič, 1986, št. 524).

Posebej zanimiva v zvezi z nepremičninami je omemba umestitve v fevd dohodkov koprške škofije v Piranu, ki ji je bilo mesto podrejeno v cerkvenem pogledu. Koprski škof je 4. aprila 1291 investiral Iohanesa Bona vina iz Pirana *ad rectum et legallem feudum* za vse desetine v Piranu, ki so jih uživali njegovi predhodniki v fevdu od škofije. Za ta fevd je omenjeni prejemnik prisegel gospodu škofu zvestobo, kakor je običajno storil dober vazal svojemu gospodu. Prejemnik je nato potrdil, da je dobil od škofije v fevd ozemlje na polotoku Savudrija in desetine desetih hiš v Piranu (Mihelič, 2009, knjiga 7, št. 78, 79).

Med najpovednejše zapise – ne le v Dominikovih, ampak v vseh notarskih knjigah – sodijo ženitni dogovori, testamenti in inventarji – popisi premoženja sirot. Ob konkretnem imetju, osebah, družinskih zvezah kažejo ženitni dogovori tudi na poslovnost, ki je spremljala sklenitev zakonske zveze. Testamenti nas seznanjajo s strahom in bogaboječnostjo testatorjev, ki so hudo bolni obležali v postelji. Prva volila so namenjali cerkvi in za blagor svoje duše, sorodniki so prišli na vrsto šele kasneje. V zapisih o dotah, oporokah in inventarjih srečamo omembe sorodstvenih povezav, premoženjsko stanje poimensko znanih posameznikov, znane in neznane predmete tedanje bivanjske kulture ter številne (mikro)toponime.

Poslovanje in bivanje v skupnosti je bilo občasno potrebno urejati “od zgoraj”. Nepravilni računi in nerešena premoženjska vprašanja so imeli za posledico pravde. V pravih in nekaterih – zlasti pravnih – poslih prizadeti niso nastopali sami, ampak so imenovali zastopnike. Dominikovi zapisi beležijo razsodbe in sodbe v pravih (Mihelič, 1986, št. 272; 2009, knjiga 7, št. 103–105). Upniku je razsodnik lahko dodelil pravico posega v imetje plačilno nesposobnega doznika (*intromissio*) (Mihelič, 1986, št. 274). Vpisi omenjajo tudi podestatove zapovedi in določitve roka za poravnavo.

Opozorimo še na dva vpisa, ki glede na vsebino notarskih sešitkov predstavljata zanimiv – tujek. Eden osvetljuje segment tedanje družbe in opisuje prekinitev podložništva. Gospa Finis, vdova po Ambrosinu, in njena sinova Iohanes Bonus vinus in Leonardus so

15. novembra 1286 za blagor lastne in duše svojih pokojnih osvobodili svojo deklo Dominico in njenega sina Iohanesa in njune otroke, kar bi jih imela, vsake vezi podložnosti in jima podarili polno oblast in prosto in brezpogojno svobodo. Osvobojenca in njuni potomci naj bi poslej smeli svobodno odhajati in se vračati, kupovati, prodajati, dajati, menjavati, se pravdati in zapuščati za dušni blagor ter početi, kar bi jim ugajalo (Mihelič, 1986, št. 493). Drugi "nekompatibilni" zapis pa ima kronikalen značaj in omenja odhod vojske oglejskega patriarha v Furlanijo (Mihelič, 1984, št. 1143). Datiran je s četrтком 28. aprila 1289. Tedanji oglejski patriarh je bil Raimund della Torre (1273–1299).

Drugo polovico 13. stoletja so označevali rivalstvo in spopadi med patriarhatom in Benetkami. Patriarh se je proti Benečanom povezal s svojim dotedanjim nasprotnikom in tudi kasnejšim nezanesljivim zaveznikom, Albertom II. Goriško-Tirolskim (1267–1303). Pridružil se jim je tudi Koper. Benečani so bili zmagoviti in so leta 1279 mesto podvrgli. Tudi nova zveza patriarha in goriško-tirolskega grofa proti Benečanom leta 1283, ki sta se ji pridružila tudi Koper in Trst in je eskalirala v spopadu leta 1287, je zaveznikom prinesla le delen uspeh: Benečani so bili neuspešni pred tržaškim obzidjem, vendar so vnovič podvrgli Koper (Benussi, 2004, 450–452).

Dominikovi zapisi nudijo vpogled v gospodarsko, pravno in družbeno zgodovino Pirana, v zgodovino njegovega mikrookolja, v zgodovino mestne uprave, načina poslovanja, medčloveških odnosov, mestnega vsakdanjika, sorodstvenih povezav, oporoke pa razkrivajo tudi intimna razmišljanja testatorjev.

DOMINIKOVE SORODSTVENE VEZI

Dominicus Petenarius iz Pirana je bil sin gospoda Albina in matere gospe Verere ali Varere, ki sta imela poleg njega še štiri sinove, Anbrosija (Anbroxija), Andreja, Ingaldea in Petra. Njuna hčerka je bila poročena z Leonardom, bratom Iohanesa Bona vina. Dominik je v družini užival zaupanje. Brat Peter ga je v svoji oporoki 28. julija 1290 pooblastil, da je skupaj z njegovo ženo Isojo (Ixojo) prevzel tutorstvo za Petrovo in Isojino hčerko Boneto (Mihelič, 2002, št. 197), tako je 8. avgusta 1290 popisal njen inventar (Mihelič, 2002, št. 202; Franceschi, 1924, št. 200). Če bi Boneta umrla brez dedičev, bi bil Dominik deležen tudi dela dediščine po bratu. S posebej v ta namen zapuščenim denarjem naj bi tudi poskrbel za plačilo za Petrovo dušo. Dominik in Isoja sta 30. septembra 1290 v vlogi tutorjev oddala Bonetin vinograd v *Nocetu* (Nožed) v spolovinski zakup (Mihelič, 2002, št. 254). 16. avgusta 1289 je bil Dominik priča v zadolžnici bratu Anbroxiju (Mihelič, 2002, št. 38), 8. decembra 1302 pa v zadolžnici za žito v korist brata Ingaldea (Mihelič, 2006, št. 121). Kot priča je nastopil tudi 29. aprila 1290, ko sta njegova brata Peter na eni strani in Anbroxij na drugi v imenu matere Verere in bratov Ingaldea in Andrea predala v sodniško razsojo delitev kože in desetini hiš iz očetove dediščine (Mihelič, 2002, št. 154). Prisostvoval je tudi razzodbi, do katere je prišlo 3. maja 1290 (Mihelič, 2002, št. 155). Pač pa je prišel 2. oktobra 1290 v spor z materjo, gospo Varero, ki je za reševanje svojih sporov in vprašanj pooblastila Dominikovega brata Anbrosija, ki je bil poročen z Asuixo (Auseiso), hčerko Adalgerija Rufa (Mihelič, 2002, št. 259). Dominik sam je imel sinova Albina in Petra.

Tabela 4: Dominikovo sorodstvo.

Table 4: Dominicus' relations.

Albinus + Verera					
Anbroxius + Asuixa, filia Adalgerii Rufi	Andreas	Dominicus	Ingaldeus	Petrus + Isoia	sestra + Leonardus, frater Iohanis Boni vini
		fili Albinus Petrus		filia Boneta	

DOMINIKOVO AKTIVNO POSLOVANJE

V številnih primerih pa Dominik ni nastopal le v vlogi notarja ali priče, ampak je tudi aktivno posegal v poslovno življenje. Za pomoč pri poslih si je občasno pomagal s pomočniki: decembra 1293 je za tri mesece zaposlil nekega Matea (Mihelič, 2009, knjiga 8, št. 100).

Ukvarjal se je z denarnim poslovanjem. Zadolžnica, ki jo je 11. novembra 1285 prejel od Vastiana Lugnana, je bremenila Menarda Vacha in njega samega za 12 denaričev (Mihelič, 1984, št. 853). Istemu Vastianu Lugnanu se je 4. februarja 1286 zadolžil za 14 liber, 4 solde in 8 denaričev, ki jih je nato postopno odplačeval (Mihelič, 1984, št. 896). Kredit je 27. julija 1289 vzel še pri Florentincu Lapu Peroni (Mihelič, 2002, št. 30). Posloval je tudi s svakom Leonardom in mu po obračunu 1. oktobra 1289 ostal dolžan 32 beneških soldov (Mihelič, 2009, knjiga 5, št. 52).

Posegal je v trgovino z žitom, oljem in lanom. Na kredit je nekajkrat kupoval žito pri žitnem trgovcu Martinu Lugnanu iz Caorla, ki je v osemdesetih letih dobavljal in na drobno razprodajal žito v Piranu: 28. maja 1281 se je pri nakupu zadolžil za tri beneške libre (Mihelič, 1984, št. 24). 4. junija 1284 se je zadolžil za devet liber in sedem soldov, po delni poravnavi pa je ostal dolžan še 52 soldov in pol (Mihelič, 1984, št. 460). 12. oktobra 1286 je – verjetno od Martina Lugnana – prejel 10 starov (po 77,24 l, Mihelič, 1989, torej 7,7 hl) žita (Mihelič, 1984, št. 997). Istemu trgovcu je občasno plačeval za žito v olju: 8. novembra 1285 se je skupaj z Iohanesom Bonom vinom zavezal izročiti Martinu Lugnanu 10 urn (po 64,7 l, Mihelič, 1989, torej 6,5 hl) dobrega hladnega olja (Mihelič, 1984, št. 849). Posel z Martinom Lugnanom se je ponovil tudi 1. decembra 1989 (Mihelič, 2009, knjiga 5, št. 87), ko je Dominik pri njem na kredit kupoval žito in se zadolžil za 22 beneških liber in 16 soldov, kar ni bila zanemarljiva vsota. Dolg je poravnal, saj je zapis prečrtan. Čez nekaj let pa je kupoval žito na kredit pri drugem žitnem trgovcu Benedictu Cavianu iz Benetk. 15. oktobra 1305 je pri njem kupil 6 starov (po 77,24 l, torej dobrih 463 l) žita (Mihelič, 2009, knjiga 17, št. 5). Pri Fantininu, prodajalcu lanú (njegov vzdevek je bil *Vendi lino*), je že v osemdesetih letih 13. stoletja (27. julija 1285) na kredit

kupil 7 liber (po 477 g, torej dobrega 3,3 kg) lanú po ceni 14 soldov za libro (Mihelič, 1986, št. 247).

Čeprav se je pri poslih zadolževal, je imel kar nekaj nepremičnin. Užival je posest hiš, ki jih je oddajal: 8. novembra 1283 se pojavlja kot upnik za najemnino hiš v višini 4 liber in 12 soldov (Mihelič, 1984, št. 1144). Imel je kmetijska zemljišča: 14. decembra 1289 se je sporazumel s Papom Cauaço o razmejitvi zemljišča v ravnici *Resete* (Rižente), ki naj bi potekala po potoku (Mihelič, 2002, št. 81). 8. avgusta 1290 se omenja njegov vinograd v *Noçetu* (Nožed), kjer je imel skupaj z bratom Petrom tudi polje z orehovim nasadom, ter zemljišče v *Sancto Laurencio* (Mihelič, 2002, št. 202; Franceschi, 1924, št. 200). Pride-loval je vino, saj je imel vinsko kad, ki jo je dal 9. julija 1289 popraviti Lunardu fornarie (Mihelič, 2002, št. 27). 30. marca 1291 je podestat s sodniki razsodil o zahtevi, ki jo je Dominicus Diname naslovil na notarja Dominika glede zemljišča v ravnici *Sancti Ane* (Šentjane). Zemljišče nad potokom do javne ceste naj bi pripadlo notarju Dominiku, pod potokom pa tožniku (Mihelič, 2002, št. 409).

Posedoval je tudi živino. 6. marca 1282 je oddal dve kravi za pet let v družbo za živino – *socido* Vodriju, bratu Volcasa, ki je živel v Siparju. Ta naj bi za kravi skrbel, ob zaključku družbe pa naj bi Dominiku pripadli dve tretjini krav in njihovih plodov, Vodriju pa ena (Mihelič, 1984, št. 200).

Skratka – Dominikov primer kaže, da je bil poklic notarja v Piranu neobhoden in cenjen. Ni pa to bil elitni poklic, ki bi ljudi odtegoval od vsakdanjika in preproste kmečke posesti. Omogočal je dostojno življenje, ni pa nudil toliko zaslužka, da bi zagotavljal življenje brez kreditov.

THE PIRAN NOTARY DOMINICUS PETENARIUS – A WITNESS OF TIME

Darja MIHELIČ

The Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts,

Milko Kos Historical Institute, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: mihelic@zrc-sazu.si

SUMMARY

The Piran archives contain seventeen notary books from the last two decades of the 13th and the first two of the 14th centuries. These notary books have been either completely or fragmentarily preserved. These are manuscript volumes where notaries recorded short notes of business and legal agreements on the basis of which, they then drew up and issued legally binding documents. Therefore, unlike reports, chronicles, and related (judicial, memorial) statements, these entries in notary books are not subjectively interpretative, but constitute an objective and credible remainder of the past.

The entire opus of the preserved notary volumes comprises four hundred eleven pages and is the work of eleven notaries. As many as one hundred eighty pages (forty-four percent) of these business books were written with the goose quill pen belonging to

the notary Dominicus Petenarius, the author of the two oldest, entirely preserved notary codices from Piran, and the fragmentary preserved fourth, fifth, seventh, eighth and seventeenth. Dominicus' orderliness and meticulousness are reflected in his systematic and consistent recording of business summaries, the consistency of formulations he used and his clear and legible writing style. What is more, he must have conscientiously seen to the conservation of the manuscripts that have been preserved for seven centuries. He was the "notary of the famous Border Count Gregorius" – Aquileian Patriarch Gregorius (1256–1269). In the ninth decade of the 13th century, he performed the duties of the judge of Piran. His parents were Albinus and Verera, who, apart from Dominicus had four other sons, Ambrosius, Andreas, Ingaldeus and Petrus. They also had a daughter, who was married to Leonardus, brother of Iohanes Bonus vinus, while Dominicus himself had two sons, Albinus and Petrus. This contribution sheds light on the notary Dominicus, reveals some aspects of his notary activities and also his periodic business activities. This indicates that the notarial profession, despite being indispensable and appreciated, was nonetheless not an elite profession that would keep people away from their everyday lives and simple peasant property. Although it offered a decent existence, it did not provide enough income to ensure a life without loans.

Key words: notary, civil law notary, notary book, Piran, Middle Ages

VIRI IN LITERATURA

- Franceschi, C. de (ur.) (1924):** Chartularium Piranense. Raccolta dei documenti medi-
evali di Pirano I. (1062–1300). Atti e memorie della Società istriana di archeologia e
storia patria, 36. Parenzo.
- Franceschi, C. de (ur.) (1933–1934):** Chartularium Piranense. Raccolta dei documenti
medievali di Pirano II. (1301–1350). Atti e memorie della Società Istriana di archeo-
logia e storia patria, 45. Pola - Parenzo.
- Franceschi, C. de (ur.) (1960):** Gli statuti del comune di Pirano del 1307 confrontati con
quelli del 1332 e del 1358. Monumenti storici dalla Deputazione di Storia Patria per
le Venezie, n. v. 14. Venezia - Padova.
- Mihelič, D. (ur.) (1984):** Najstarejša piranska notarska knjiga (1281–1287/89). Ljublja-
na, SAZU.
- Mihelič, D. (ur.) (1986):** Piranska notarska knjiga. Drugi zvezek (1284–1288). Ljublja-
na, SAZU.
- Mihelič, D. (ur.) (2002):** Piranska notarska knjiga. Tretji zvezek (1289–1292). The nota-
ry book from Piran. Third Volume (1289–1292). Ljubljana, Založba ZRC.
- Mihelič, D. (ur.) (2006):** Piranska notarska knjiga. Četrty zvezek (1298–1317). The nota-
ry book from Piran. Fourth Volume (1298–1317). Ljubljana, Založba ZRC.
- Mihelič, D. (ur.) (2009):** Piranske notarske knjige – fragmenti. Peti zvezek (1289–1305).
The notary books from Piran – fragments. Fifth volume (1289–1305). Ljubljana, Za-
ložba ZRC.

Pahor, M., Šumrada, J. (ur.) (1987): Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja. Ljubljana, SAZU.

Benussi, B. (2004): Nel medio evo. Pagine di storia istriana. Fiume - Trieste - Rovigno, Unione Italiana - Università Popolare - Centro di Ricerche Storiche.

Darovec, D. (2010): Ruolo dei vicedomini istriani nella redazione degli atti notarili in rapporto ad uffici affini dell'area adriatica. *Acta Histriae*, 18, 4, 789–822.

Mihelič, D. (1979): Socida v Piranu od 1280 do 1340. *Slovensko morje in zaledje*, 2–3, 63–78.

Mihelič, D. (1989): K osvetlitvi nekaterih votlih mer srednjeveškega Pirana. *Kronika*, 37, 1, 22–26.